Viae
Educationis
Studies of Education and Didactics
2022, Vol. 1, No. 2

• ISSN 2956-2856
DOI: https://doi.org/10.15804/ve.2022.02.13
www.czasopisma.marszalek.com.pl/10-15804/ve

Олена Тарасова*
Ukraine

Світлана Ушаткіна**
Ukraine

Розвиток творчого компонента професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання

Анотація

У статті подано теоретичний огляд та аналіз наукової літератури з проблеми розвитку творчого компонента професійного мислення. Розглянуто поняття «професійне мислення» та його особливості.

При дослідженні професійного мислення увагу зосереджено на вивченні особливостей професійного мислення у процесі розв'язання задач професійного спрямування. Виокремлено ознаки професійного мислення, серед них: чіткість і точність мисленнєвих операцій, єдність теоретичного й практичного компонентів, оперування професійними поняттями та образами у динаміці та статиці, спрямованість на точні розрахунки. Особливості професійного мислення пов'язано з певними загальними здібностями людини. Вони проявляються під час розв'язання професійних задач, а саме: вміння міркувати, здібність до комбінування, встановлення логічних зв'язків, здатність зосереджуватися тощо.

Важливим у вивченні особливостей професійного мислення постає проблема його зв'язку із творчими здібностями особистості. Творче мислення характеризується як особливий різновид нешаблонного мислення. З одного боку, це результати нешаблонного мислення, які представлено через геніальні творіння, а з другого є лише новим поглядом на речі.

Професійна діяльність потребує від фахівців розвиненого професійного мислення та професійної творчості. Професійна творчість становить собою прийняття професійних рішень, аналіз професійних ситуацій, знаходження нових нестандартних способів розв'язання фахових задач. Результати професійної творчості представлено у вигляді нового розуміння предмета праці (нові ідеї, закони, концепції, принципи), нового підходу до реалізації професійних дій (нові моделі, технології, правила), отримання нових результатів у професійній діяльності і т.п.

Розкриваючи сутність методів вивчення й розвитку професійного мислення у процесі розв'язування творчих задач, можна зробити припущення, що навчально-творча задача – це форма організації діяльності, за допомогою якої для студентів створюється творча ситуація, задається мета, умови та вимоги до творчої діяльності, у процесі якої студенти удосконалюють свої творчі здібності, активно оволодівають навичками та знаннями.

Один зі способів успішного розвитку професійного творчого мислення є проведення тренінгу. Основне завдання тренінгу є стимулювання інтересу студентів до проблеми, для вирішення якої необхідне набуття знань і умінь, та розв'язання цієї проблеми через практичне застосування набутих знань. Основою тренінгу, спрямованого на розвиток професійного мислення, є проблемно-ігрові ситуації, які адаптуються до навчально-виховного процесу.

* Олена Тарасова, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та соціально-гуманітарної освіти, Криворізький національний університет, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0756-4947, e-mail: tarasova1509@ukr.net.

** Світлана Ушаткіна, викладач кафедри професійної та соціально-гуманітарної освіти, Криворізький національний університет, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2583-4410, e-mail: ushatkinas@knu.edu.ua.

Найефективнішим способом активізації та розвитку творчого компонента професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання визначено проведення тренінгу розвитку професійної технічної творчості з використанням навчальних задач професійного спрямування.

Ключові слова: професійне мислення, творчість, творче мислення, розв'язання навчальних задач професійного спрямування

Summary

Development of the Creative Component Professional Thinking Future Teacher of Professional Training

In the article a theoretical review and analysis of scientific literature are given on issue of development of creative component of the professional thinking. A concept «professional thinking» and his features are considered.
In the study of professional thinking, the focus is on studying the features of professional thinking in the process of solving professional problems. Signs of professional thinking are singled out, among them: clarity and accuracy of mental operations, unity of theoretical and practical components, operation of professional concepts and images in dynamics and statics, focus on accurate calculations. Features of professional thinking are associated with certain general human abilities. They are manifested in the solution of professional problems, namely: the ability to reason, the ability to combine, to establish logical connections, the ability to concentrate, and so on. Important in studying the features of professional thinking is the problem of its connection with the creative abilities of the individual. Creative thinking is characterized as a special kind of unconventional thinking. On the one hand, these are the results of unconventional thinking, which are presented through ingenious creations, and on the other hand, they are just a new look at things. Professional activity requires from professionals developed professional thinking and professional creativity. Professional creativity is about making professional decisions, analyzing professional situations, finding new non-standard ways to solve professional problems. The results of professional creativity are presented in the form of a new understanding of the subject of work (new ideas, laws, concepts, principles), a new approach to the implementation of professional actions (new models, technologies, rules), obtaining new results in professional activities, etc. Revealing the essence of methods of studying and developing professional thinking in the process of solving creative problems, we can assume that the educational and creative task is a form of organization of activities, which creates a creative situation for students, sets goals, conditions and requirements for creative activities, in the process of which students improve their creative abilities, actively acquire skills and knowledge.

One of the ways to successfully develop professional creative thinking is to conduct training. The main task of the training is to stimulate students' interest in the problem, the solution of which requires the acquisition of knowledge and skills, and to solve this problem through the practical application of acquired knowledge. The basis of training aimed at the development of professional thinking are problem-game situations that are adapted to the educational process.
An effective way to activate and develop the creative component of the professional thinking of future teacher of professional training is to conduct a training for the development of professional technical creativity using educational tasks of a professional direction.

Keywords: professional thinking, creativity, creative thinking, solving professional educational problems

1. Вступ

Науково-технічний прогрес у наш час потребує високої професійної майстерності до кваліфікації педагога. В новому інформаційному суспільстві сучасному фахівцеві для успішної професійної діяльності необхідні вміння виявляти здібності до творчого професійного саморозвитку, творчо й продуктивно розв'язувати завдання.

Однак цілісної концепції розвитку професійного мислення поки що не розроблено. Досі не має чітких висновків про роль мислення та функції мислення у професійній діяльності, про принципи класифікації й загальні засоби розв'язування професійних завдань, про специфічні особливості процесу розв'язування таких завдань й організацію навчальних занять з використанням задач професійного спрямування у загальній системі фахової підготовки й перепідготовки.

Тому дослідження проблеми професійного мислення та психологічних умов його розвитку є актуальною.

У вітчизняній і зарубіжній психології зібрано науковий матеріал, який розкриває різноманіття та специфічні особливості ряду професійних завдань і способів їх розв'язання на будь-яких рівнях професійної діяльності, це відображено в працях В.П. Зінченка, Є.О. Климова, Т.В. Кудрявцева, Б.Ф. Ломова, В.О. Моляко, В.Н. Пушкіна, Е.А. Фарапонової, В.В. Чебишевої та ін.

Метою дослідження є в обґрунтування теоретичних підходів до проблеми розвитку професійного мислення особистості, визначенні психолого-

-педагогічних умов успішного розвитку творчого компонента професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання.

2. Професійне мислення та його структура

Поняття «професійне мислення» широко використовується у психології XXI століття завдяки дедалі більшої інтелектуалізації праці, потребі у формуванні в фахівця (робітника, викладача, лікаря, інженера, агронома та ін.) здатності добре орієнтуватися у потоці різноманітної інформації, знаходити нестандартні засоби розв'язування професійних задач, мислити критично, оновлювати свої знання (Столяренко, 2003).

При узагальненні досвіду вивчення поняття «професійне мислення», слід зазначити, що у ряді наукових досліджень професійне мислення розглядається як процес розв'язування професійних задач у деяких сферах діяльності, а в певних дослідженнях професійне мислення пояснюється як тип орієнтування фахівця у предметі своєї професійної діяльності. Проте, поняття «професійне мислення» найчастіше використовується водночас в обох цих значеннях.

Безумовно, різні фахівці проявляють мисленнєві процеси за одними й однаковими психологічними законами, проте є специфіка предмета, засоби, результати праці, стосовно яких здійснюються мисленнєві операції. Тому враховуються певні особливості мислення фахівця, які дають змогу йому на високому рівні майстерності успішно виконувати професійні завдання. Такі фахівці характеризуються як люди творчі у своїй професійній галузі, як люди, що по-особливому сприймають предмет своєї діяльності й здатні до раціоналізаторства, відкриття нового. Тому професійне мислення – це мисленнєва діяльність, що спрямована на розв'язання професійних задач у певній предметній галузі. Відповідно якість професійної діяльності залежить від розвиненості професійного мислення разом з тим, як специфіка професійного мислення залежить від своєрідності задач.

У сучасній психології розрізняють теоретичне й практичне мислення (теоретичний й практичний інтелект).

Проводячи дослідження над теоретичним та практичним мисленням, С. Л. Рубінштейн (1958) і Б.М Теплов (1985) у своїх наукових працях зосередили увагу на таких суттєвих особливостях практичного мислення:

- часові обмеження в проходженні мисленнєвих операцій;
- акцентування на регуляційній функції мислення;
- конкретність такого мислення.

Враховуючи, що професійне мислення є й практичним мисленням, розглянемо його функції. Регуляційна функція є важливаю характеристикою психічного відображення. Вона підкреслює включення практичного мислення у реальне перетворення професіоналом об'єкта праці: це мислення в дії, для дії та діями. Ця особливість розглядалася С.Л. Рубінштейном і Б.М. Тепловим як важлива розпізнавальна ознака теоретичного й практичного мислення в їхньому відношенні до практики.

Когнітивна функція свідчить про конкретність в умовах діяльності. Ця характеристика відносно розуму полководця підкреслювалася Б.М. Тепловим, який зауважує, що «у багатьох галузях наукової творчості представники обох типів розуму (абстрактного й конкретного) можуть досягти більших результатів.

На думку Б.М. Теплова (1985), різницею між теоретичним й практичним мислення є те, що «вони по-різному пов'язані з практикою... Робота практичного мислення переважно спрямована на розв'язання часткових конкретних завдань..., тоді як робота теоретичного мислення спрямована переважно на пошук загальних закономірностей» (с.147). З практикою пов'язане теоретичне і практичне мислення. Практичне мислення має прямий зв'язок із практикою. З огляду на це, практичний інтелект завжди спрямований на розв'язання практичного завдання, його висновки безпосередньо перевіряються практикою. Теоретичний інтелект перевіряється на практиці лише на підсумкових етапах роботи.

Особливість професійного мислення пов'язують з орієнтуванням фахівця у предметі своєї діяльності, з використанням способів та методів, що впливають на цей предмет, тобто з психологічним аспектом професійної діяльності.

Професійне мислення стає вищим регулятором пізнавально-практичної діяльності людей в умовах діяльності. Від формулювання й сприйняття професійних завдань до способів втілення ідеї в реальних продуктах виробництва проявляється регулююча функція професійного мислення. У певних випадках ця функція мислення виступає досить чітко, наприклад, у перебудові технологічного процесу, пошуку шляхів підвищення продуктивності праці, раціональній організації робочого місця тощо. А в інших випадках регулююча функція має прихований характер, наприклад, у виконанні звичних моторних дій та операцій, прийнятті стандартних рішень і т.п.

Творчі дії спрямовано на самостійний пошук розв'язання задач професійного спрямування, пов'язаних, зокрема, з конструюванням, розробкою пропозицій щодо використання технологій, створення різних пристроїв шляхом пошуку резервів економії матеріалу, енергії, розв'язання раціоналізаторських та винахідницьких задач і т.п. Їх ефективність залежить від усвідомлення теоретичної і практичної значимості розв'язуваної задачі. Адже технічна творча діяльність передбачає висунення гіпотез і їх обґрунтування, використання методів пошуку нових рішень, планування основних етапів роботи із застосуванням необхідних засобів її реалізації.

При дослідженні професійного мислення ряд науковці зосереджуються на вивченні особливостей професійного мислення у процесі розв'язання технічних задач. Це вказує на важливість дослідження проблеми технічного мислення. Т.В. Кудрявцев, зазначає «...проблеми технічного мислення як специфічного виду інтелектуальної діяльності людини» (1975, с.184). Так, проблема розвитку професійного технічного мислення особистості розглядається у фундаментальних психологічних дослідженнях. Проблеми сутності технічного мислення розглядали Ю.М. Кулюткін, Т.В. Кудрявцев, В.О. Моляко, Б.Ф. Ломов та ін. Досліджували розвиток технічного мислення у професійній діяльності Г.М. Василевська, С.Я. Батищев, І.П. Калошина, С.М. Василейський, В.В. Чебишева та ін. Аналізували конструктивно-технічну діяльність Е.А. Фарапонова, М.Д. Левітов, П.М. Якобсон та ін.

При аналізі особливостей формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця Л.В. Засєкіна (2000) відзначає такі характеристики професійного мислення:

1. Об'єкт пізнання професійного мислення – це складна, багатоелементна система, до якої належить і сам суб'єкт мислення.
2. Метою мислення є досягнення чітких результатів у складних умовах. Саме тому вивчення об'єкта опосередковується цілями практичної реалізації.
3. Професійне мислення проявляється у різноманітних видах практичної діяльності й спрямоване на розв'язання специфічних задач за певних умов.
4. Професійному мисленню властива якісна своєрідність (оригінальність, евристичність, гнучкість, спрямованість на реалізацію, оперативність).
5. Професійному мисленню властиві ціле-мотиваційний, змістовий, функціонально-операційний аспекти. Особливості цих аспектів зумовлюються специфікою понять, пов'язаних із певною сферою діяльності, операцій (аналіз, синтез, узагальнення), які засновані на досвіді та теоретичних знаннях, порівняннях з елементами оцінювання, розрахунку та комплексністю практичних цілей.

Отже, професійне технічне мислення являє собою комплекс послідовних мисленнєвих дій, які спрямовані на відображення у свідомості людини технічних процесів і об'єктів, принципів їх будови та використання технічних понять і образів.

Проявом професійного технічного мислення (Рапацевич, 1987) є швидке засвоєння структури технічного приладу, принципу його роботи, наявні недоліки й недосконалості, знаходження неполадок.

Технічна творчість неможлива без участі технічного мислення, без конструювання нових і удосконалення вже діючих машин і технологічних процесів.

3. Творчий компонент професійного мислення особистості

При вивченні особливостей професійного технічного мислення важливим є проблема зв'язку із творчими здібностями особистості. Цей аспект

проблеми професійного технічного мислення знайшов свою реалізацію у наукових працях, спрямованих на вивчення творчого компонента у технічному мисленні, оскільки наявність творчих технічних розробок становить найбільш високу практичну цінність. Технічна творчість реалізується у винаходах, конструюванні, реконструюванні та можлива за умов високорозвиненого технічного мислення (Хімчук, 2007).

Творче мислення розглядали багато науковців, зокрема: Г.С. Альтшуллера, А.В. Брушлінського, О.Н. Лука, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьова, Е.Д. Тєлєгіної, Б.Г. Яновського та ін. Саме, творче мислення дозволяє знаходити нові варіанти розв'язання проблеми, використовувати мисленнєві операції, які дозволяють детально дослідити різноманітні аспекти дослідженого явища.

Розробка фундаментальних основ психології творчого мислення проводилась переважно у експериментально-теоретичних дослідженнь, які ґрунтувались на розумінні психічного як процесу. Один із напрямів цих досліджень присвячено вивченню мисленнєвої діяльності як процесу розв'язування задач, що зустрічаються у навчальній, професійно-трудовій, ігровій діяльності людини, а також спеціально призначено для лабораторних експериментів.

Характеризуючи творче мислення, Е. де Боно (1976) запровадив концепцію «нешаблонного мислення», згідно з якою творчість передбачає відходження від загальновживаної низки логічних побудов під час роздумів. Творче мислення розглядається, з одного боку, як результати нешаблонного мислення, які представлено через геніальні творіння, а з другого – новим поглядом на речі.

Досліджуючи творче мислення, Д.Б. Богоявленська (1983) пропонує приймати за одиницю аналізу при діагностиці творчих здібностей – інтелектуальну активність, чи «ініціативу». На думку автора, «інтелектуальна активність відображає діалектичну взаємодію розумових здібностей і мотиваційних факторів, у результаті якої мотивація або ж стимулює, або ж знищує прояви цих здібностей» (с. 22).

Професійна діяльність потребує від фахівців професійної творчості та розвиненого професійного мислення. Професійна творчість представляє собою прийняття професійних рішень, аналіз професійних ситуацій, знаходження нових нестандартних способів розв'язання фахових задач. Результати професійної творчості представлено у вигляді нового розуміння предмета праці (нові ідеї, закони, концепції, принципи), нового підходу до реалізації професійних дій (нові моделі, технології, правила), отримання нових результатів у професійній діяльності і т.п.

Завдяки проведеному аналізу психолого-педагогічних досліджень (В.Є. Алексеєва, А.В. Антонова, Г.М. Василевської, Є.П. Верещака, Ю.З. Гільбуха, С.Ю. Губенкова, О.В. Зазимко, О.М. Коркунової, А.К. Маркової, В.О. Моляко, В.Д. Путиліна та ін.) можна зробити певні припущення, що професійна творчість створює найбільш вигідні умови для розвитку професійного мислення особистості, тому що професійна творчість спрямована на пошук для існуючих приладів нових можливостей використання, на створення принципово нових технічних механізмів. З огляду на це, професійна технічна творчість, залежно від її результатів, може мати різні рівні (Столяров, 1958):

- вищий рівень (результат – це принципово нові винаходи чи науково-технічні відкриття, що роблять революцію в науці та технології);
- середній рівень (результат – це удосконалення технічного обладнання і технології);
- нижчий рівень (результат – це використання існуючих технічних приладів і засобів виробництва в нових, не притаманних їм функціях, які все ж таки задовольняють потреби в удосконаленні виробництва).

При дослідженні проблем технічної творчості Г.С. Альтшуллер (1994) теоретично обґрунтував і практично довів, що винахідництво є керованим процесом. Його теорія наголошує: технічні об'єкти підкоряються у розвиткові певним законам. При вивченні цих законів автор розробив алгоритм розв'язання винахідницьких задач (АРВЗ). Основним у цьому законі є поняття технічної суперечності. У методиці Г.С. Альтшуллера зазначено послідовність, яка допомагає уникнути помилок у процесі розв'язування задач.

Водночас В.О. Моляко (1983) називає такі прояви технічної творчості інтересом до техніки, який проявляється через розв'язання задач, творчим

конструкторським задумом, технічною винахідливістю, умінням використовувати логічні принципи, схильністю до набуття технічних знань, умінням кодувати технічні образи та поняття.

4. Психолого-педагогічні умови розвитку професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання

Розвиток професійного мислення залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх чинників відносяться: генетичні задатки, особистісні сили мислення, індивідуальні особливості аналізу, синтезу та абстрагування тощо. Зовнішні – складають широкий спектр об'єктивних факторів, які стимулюють розвиток професійного мислення особистості, зокрема: суспільні потреби, стимули, вимоги науково-технічного прогресу в різних сферах виробництва тощо.

Для розв'язання складних і нових завдань особистості важливо оволодіти творчими вміннями, тактиками й стратегіями як інструментарієм у професійній та повсякденній діяльності. Адже творчість повинна стати нормою професійної діяльності та підготовки до неї.

Проблема розвитку професійного мислення розглядається як складова частина загальної проблеми розвитку мислення особистості.

На процес розвитку інтелектуальних здібностей студентів впливають такі чинники, як: стимуляція активності суб'єкта навчання, внутрішня ініціатива, вільність вибору, створення сприятливих умов для особистісного зростання.

Протилежними за спрямованістю є концепції авторів, які вказують на необхідність цілеспрямованого та систематичного керування процесом мисленнєвого розвитку. У межах цього спрямування окреслено наступні чинники: програмування та алгоритмізація процесу засвоєння навчального матеріалу, поетапне формування розумових дій.

Дослідження Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, Ю.З. Гільбуха, В.В. Давидова, З.І. Калмикової та ін. присвячено пошуку засобів, які активно сприяють загальному розвитку. Зокрема, в загальнотеоретичних роботах В.В. Давидова, Н.О. Менчинської, Т.В. Кудрявцева, Г.С. Костюка та інших простежується не тільки критика існуючого традиційного навчання, яке недостатньо ефективно впливає на загальний розвиток студентів, але й вказано на принципи і шляхи сприяння розвивального навчання. За Л.С. Виготським (1934), розвивальним є таке навчання, що зорієнтоване на «зону найближчого розвитку» особистості. Тому навчання повинно здійснюватися на максимальному рівні труднощів, що відповідає реальним можливостям студента («важко, але посильно»), проте, завдання, пропоновані студентам, по можливості повинні бути індивідуалізовані, щоб навчання мало максимальний розвивальний ефект. Адже у процесі навчання студенту необхідно не просто набувати знань, умінь та навичок, оволодівати засобами людської діяльності, але й творчо підходити до її реалізації, розвивати стійкі пізнавальні інтереси та мотиви навчання, потребу в постійній самоосвіті. Тому, насамперед, висуваються завдання щодо розумового розвитку, формування творчого мислення студентів.

Проблемне навчання має важливе значення, його значущість полягає в активізації творчої самостійності студентів. Як відомо, проблемне навчання, зосереджене на створенні для студентів проблемних ситуацій під час спільної діяльності педагога й студента, за умов оптимальної самостійності студентів і під загальним керівництвом педагога. В його основу покладено психологічні умови які є суттєвими для навчання:

- створення проблемних ситуацій формує мотивацію до пізнання засвоюваного матеріалу, що активізує пошукову діяльність;
- засвоєння матеріалу відбувається у процесі розв'язання проблемних задач через самостійний пошук;
- сама діяльність організується (через систему підказок) з максимальним використанням набутих знань, умінь та навичок (Матюшкин, 1972).

Отже, певна кількість дослідників пов'язують проблемне навчання з можливістю формування в студентів творчих професійних здібностей, а саме професійного мислення, конструктивно-технічних вмінь та навичок, здібність до винахідництва та раціоналізації тощо.

Однак, стосовно розвитку професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання, ще недостатньо вивчена методика викладання навчальних дисциплін у системі професійної освіти, вона залишається, в основному, традиційною; система методів і способів навчання не забезпечує належного формування професійного мислення студентів і творчого потенціалу особистості. З огляду на це, ми зорієнтували наше дослідження, насамперед, на вивчення психологічних умов розвитку творчого компонента професійного мислення студентів.

Досліджуючи закономірності розвитку мислення, Г.С. Костюк (1968) зазначав, що мислення розвивається у процесі діяльності. Відповідно, професійне мислення розвивається при розв'язуванні задач професійного спрямування. Для майбутнього педагога професійного навчання – це навчальні педагогічні задачі, які моделюють ситуації педагогічної діяльності, а для фахівця технічного напряму – це професійні технічні задачі.

Досліджуючи конструктивно-технічне мислення, Т.В. Кудрявцев (1975) вказує, що «головне в навчанні конструюванню – це створення проблемних ситуацій, у процесі яких студенти повинні використати знання й уміння, а також досвід, що набувається у процесі розв'язування творчих задач» (с. 281). Науковець підкреслює, що конструктивно-технічні задачі містять особливості інших видів виробничо-технічних задач та успішність їх розв'язання вказує на розвиненість професійного технічного мислення.

Розкриваючи сутність методів вивчення й розвитку професійного технічного мислення у процесі розв'язування творчих задач, можна зробити припущення, що навчально-творча задача – це форма організації діяльності, за допомогою якої для студентів створюється творча ситуація, коли прямо чи опосередковано задається мета, умови та вимоги до творчої діяльності, у процесі якої студенти удосконалюють свої творчі здібності, активно оволодівають навичками та знаннями. Окрім того, при розв'язанні творчих задач розвиваються особистісні якості студентів та їх інтуїтивне мислення (Машбиц, 1988).

Отже, проблема підготовки майбутніх педагогів професійного навчання на різних рівнях навчання буде успішно вирішуватися не заучуванням стандартних засобів розв'язання окремих завдань, а якщо студенти спробують самостійно розв'язувати задачі професійного спрямування в процесі навчальної діяльності. Більше того, при умінні розв'язувати фахові задачі студенти зможуть самостійно опанувати новітні психолого-педагогічні технології, що сприятиме збагаченню практичного досвіду майбутнього педагога професійного навчання та оволодінню професійною майстерністю.

5. Теоретичне обґрунтування моделі розвитку та критеріїв оцінювання професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання

Проблема розвитку професійного мислення цікавить багатьох науковців, зокрема: В.П. Андронова, А.А. Баталова, Г.Г. Валіулліну, Л.Р. Джелілову, Л.В. Засєкіну, Б.Ф. Ломова, О.В. Конєву та ін. У їх дослідженнях окреслено загальні контури проблеми, розроблено концептуальний апарат, визначено основні підходи до вивчення природи професійного мислення, його основних характеристик. Однак, питання розвитку професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання не було предметом спеціального психолого-педагогічного дослідження і не передбачало цілісного теоретико-методологічного обґрунтування моделі його розвитку.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу сутності професійного мислення, було розроблено концептуальну модель успішного розвитку професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання, яка містить індивідуально-психологічні та соціально-психологічні умови (див. рис. 1).

Наукове дослідження зосереджене на виявлення та обґрунтування індивідуально-психологічних умов успішного розвитку професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання та визначення його критеріїв оцінювання. Для реалізації індивідуально-психологічних умов у дослідженні використано такі засоби (див. рис. 2).

Професійне мислення у дослідженні розглядається як єдина мисленнєва структура, що містить

Рис. 1. Модель успішного розвитку професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання

Рис. 2. Засоби розвитку професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання

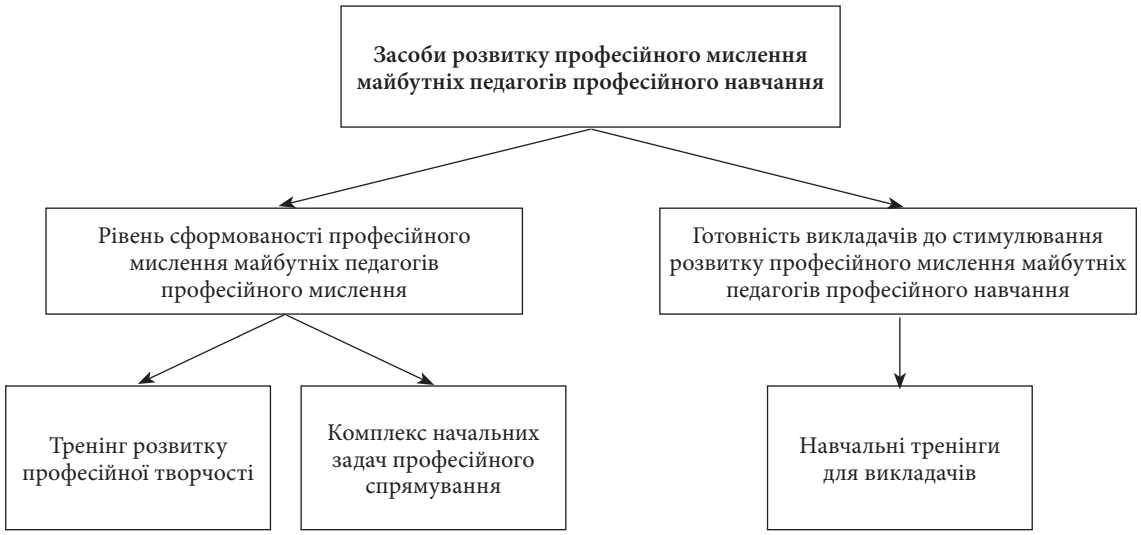

мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, творчий, рефлексивно-оцінковий компоненти.

Відповідно до нашого дослідження, було встановлено критерії оцінювання творчого компонента професійного мислення майбутніх педагогів професійного навчання, а саме: мотиваційно-ціннісний, змістовий, креативний.

Сутність мотиваційного-ціннісного критерію творчого компонента професійного мислення майбутнього педагога професійного навчання визначається цілями та мотивами, які спонукають до професійної діяльності та визначають професійну спрямованість особистості. Готовність особистості до змін, потреба у підвищенні свого професійного рівня. Інтерес до професійної педагогічної діяльності, бажання працювати педагогом, мотивація на досягнення успіху в професійній діяльності.

Змістовий критерій має наступні показники: знання найважливіших характеристик функціонування професійно значущих об'єктів, обізнаність, оволодіння загальнонауковими і професійними знаннями та досвідом, наявність базових і ключових професійних компетенцій майбутнього фахівця.

Показник розвиненості креативного критерію характеризується здатністю генерувати ідеї, висувати гіпотези, прогнозувати розв'язання творчих задач, знаходити оригінальні підходи, стратегії для розв'язання творчої задачі, схильність до візуалізації. Проявляється у творчому ставленні до зовнішнього середовища і організації власної діяльності, творчої самореалізації у нових професійних умовах.

Щоб забезпечити високу ефективність підготовки фахівців, одним із найважливіших завдань є необхідність реформувати навчальний процес у закладах вищої освіти та збагатити його психолого-педагогічними технологіями (Голуб, 2010).

Отже, проведення тренінгу є одним із засобів успішного розвитку професійного творчого мислення майбутніх педагогів професійного навчання.

Тренінг розвитку творчого мислення – це система занять зі спеціальних дисциплін, на яких створюються сприятливі психологічні умови для реалізації творчого потенціалу студентів, їх розвитку і засвоєння прийомів творчої діяльності. Одне з основних завдань проведення тренінгу – стимулювання інтересу студентів до проблеми, для вирішення якої необхідне набуття знань і умінь, та розв'язання цієї проблеми через практичне застосування набутих знань. Тренінг розвитку творчого мислення зорієнтований на самостійну діяльність студентів протягом певного проміжку часу. Він передбачає використання різноманітних прийомів і засобів навчання та інтегрування різних знань.

Іноді використання тренінгового заняття в повному обсязі як форми організації навчально-виховного процесу в закладі вищої освіти за певних умова не можливо. В таких випадках доцільно використовувати елементи тренінгу.

Потрібно створити й постійно підтримувати доброзичливу атмосферу при проведенні тренінгу розвитку професійної творчості. Викладачеві слід сумлінно готуватися до кожного заняття. Необхідно постійно контролювати процес досягнення поставлених цілей. У разі невдачі бажано шукати і виправляти недоліки роботи. Орім того, доцільно простежити, щоб до роботи був залучений кожен студент. Проте, не слід перевантажувати заняття інтерактивною роботою. Необхідно поєднувати різноманітні методи – самостійний пошук, традиційні методи, не можна використовувати один і той же метод декілька разів підряд.

Під час проведення тренінгу розвитку професійної творчості організація навчально-виховного процесу характеризується орієнтацією на активні види діяльності студентів і чітким розподілом часу. При цьому педагогам треба менше давати інформації монологічним способом, менше організовувати демонстрування способів виконання дій і рідко розв'язувати завдання замість студентів.

Основою тренінгу, спрямованого на розвиток професійного мислення, є проблемно-ігрові ситуації, які адаптуються до навчально-виховного процесу. Всі вправи тренінгу розвитку професійної творчості доцільно проводити у формі гри. Під час створення на занятті ігрової ситуації студенти захоплюються грою, при цьому без особливого напруження та непомітно для себе набувають певних навичок, знань і умінь. Студенти емоційно насичуються грою, естетично сприймають ситуацію. Водночас, гра є засобом для розвитку інтересу до професійних знань, умінь і навичок під час вивчення навчальних дисциплін.

Успішність проведення проблемно-ігрової ситуації обумовлена такими чинниками, як: чіткість визначення мети і завдань; адекватність змісту ігрової діяльності знанням, умінням і навичкам, які набуваються у процесі навчання; урахування індивідуально-психологічних особливостей кожного студента; організація діалогічного спілкування і взаємодія партнерів, учасників гри.

6. Висновки

На сьогодні існує нагальна потреба саме у вдосконаленні процесу професійної підготовки і спрямованості її на підготовку майбутніх педагогів професійного навчання до самостійної творчої професійної діяльності. Швидке та якісне розширення системи освіти, її подальше реформування стає важливим чинником процесу розвитку професійного мислення студентів.

Професійне мислення розглядають як мисленнєву діяльність, що зосереджена на процесі розв'язання професійних задач у певній галузі. Специфіка професійного мислення має залеж-

ність від особливостей задач, що розв'язуються різними фахівцями. Рівень професіоналізму чи професійна діяльність залежить від розвиненості професійного мислення. Розвиток професійного мислення відбувається в процесі конкретної професійної діяльності та спрямоване, насамперед, на реалізацію цілей діяльності.

Також ми визначили, що найефективнішим способом активізації та розвитку творчого компонента професійного мислення сприяє проведення тренінгу розвитку професійної технічної творчості з використанням навчальних задач професійного спрямування. Зокрема, для стимулювання професійного творчого мислення при проведенні тренінгових занять викладачам слід добирати навчально-творчі задачі професійного спрямування, що потребують узагальнення, нестандартного підходу, систематизації, експериментування, пошуку, умінь та навичок порівнювати й аналізувати вже відоме.

Література

Альтшуллер Г. Верткин, И. Как стать гением: Жизненная стратегия творческой личности. Минск: Беларусь, 1994. 479с.

Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1983. 176 с.

Боно Э. Рождение новой идеи. О нешаблонном мышлении. Москва: Прогресс, 1976. 143 с.

Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследованияю. Ленинград: Соцэкгиз, 1934. 324 с.

Голуб Т.Л. Науково-дослідницька компонента університетської освіти в світлі Болонського процесу. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: тематич. випуск. 2010. № 19, т. 1. С. 218–226.

Засєкіна Л.В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови: дис. ...канд. псих. Наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Луцьк, 2000. 200 с.

Избранные труды: в 2 т. / Б.М. Теплов. Москва: Педагогика. 1985. Т. 1. 328 с.

Кудрявцев Т.В. О структуре технического мышления и средства его развития. Вопросы психологии. 1972. № 4. С. 70–84.

Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления. Москва: Просвещение, 1975. 303 с.

Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. Москва: Педагогика, 1972. 168 с.

Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. Москва: Педагогика, 1988. 192 с.

Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. Москва: Машиностроение, 1983. 134 с.

Психологія / за ред. Г.С. Костюка. Київ: Радянська школа, 1968. 573 с.

Рапацевич Е. С. Формирование технических способностей у школьников. Минск: Народная аветта, 1987. 96 с.

Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. Москва: Изд-во АН СССР, 1958. 147 с.

Столяренко Л.Д. Педагогическая психология: учебн. пособие для студентов вузов. Ростов-на-Дону: Феникс. 2003, 541 с.

Техническое творчество учащихся / за ред. Ю.С. Столярова. Москва: Просвещение, 1989. 223 с.

Хімчук Л.І. Психологічні умови формування технічного мислення учнів 1–4 класів у позаурочній роботі: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2007. 210 с.

References

Al'tshuller, G., Vertkin, G. (1994). Kak stat' geniem: Zhiznennaya strategiya tvorcheskoj lichnosti [How to Become a Genius: A Creative Life Strategy personalities]. Minsk: Belarus'. [in Russia].

Bogoyavlenskaya, D.B. (1983). Intellektual'naya aktivnost' kak problema tvorchestva [Intellectual activity as a problem of creativity]. Rostov-na-Donu: Izdatel'stvo Rostovskogo universiteta. [in Russia].

Bono, E. (1976). Rozhdenie novoj idei. O neshablonnom my'shlenii [The birth of a new idea. About out-of-the-box thinking]. Moskva: Progress. [in Russia].

Vy'gotskij, L.S. (1934). My'shlenie i rech'. Psixologicheskie issledovaniyayu [Thinking and speech. Psychological research]. Moskva, Leningrad: Soce'kgiz. [in Russia].

Golub, T.L. (2010). Naukovo-doslidnytska komponenta universytetskoi osvity v svitli Bolonskoho protsesu [Research component of university education in the light of the Bologna process]. Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru: tematych. vypusk. Kyiv: Hnozys. [in Ukrainia].

Zasiekina, L.V. (2000). Osoblyvosti formuvannia profesiino-tvorchoho myslennia maibutnoho fakhivtsia inozemnoi movy [Features of formation of professional and creative thinking of the future specialist of a foreign language]. (Candidate's thesis). In-t psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. Lutsk. [in Ukrainia].

Kostiuk, H.S. (Ed.) (1968). Psykholohiia [Psychology]. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainia]

Kudryavcev, T.V. (1972). O strukture texnicheskogo my'shleniya i sredstva ego razvitiya [On the structure of technical thinking and the means of its development]. Voprosy' psixologii, 4, 70–84. [in Russia].

Kudryavcev, T. V. (1975). Psixologiya texnicheskogo my'shleniya [Psychology of technical thinking]. Moskva: Prosveshhenie. [in Russia].

Matyushkin, A.M. (1972). Problemny'e situacii v my'shlenii i obuchenii [Problem situations in thinking and learning]. Moskva: Pedagogika. [in Russia].

Mashbicz, E.I. (1988). Psixologo-pedagogicheskie problemy' komp'yuterizacii obucheniya [Psychological and pedagogical problems of computerization of education]. Moskva: Pedagogika. [in Russia].

Molyako, V.A. (1983). Psixologiya konstruktorskoj deyatel'nosti [Psychology of design activity]. Moskva: Mashinostroenie. [in Russia].

Rapacevich, E.S. (1987). Formirovanie texnicheskix sposobnostej u shkol'nikov [Formation of technical abilities in schoolchildren]. Minsk: Narodnaya avetta. [in Russia].

Rubinshtejn, S.L. (1958). O my'shlenii i putyax ego issledovaniya [About thinking and ways of his research]. Moskva.: Izd-vo AN SSSR. [in Russia].

Stolyarenko, L.D.(2003). Pedagogicheskaya psixologiya: uchebn. posobie dlya studentov vuzov [Pedagogical psychology: textbook. manual for university students]. Rostov-na-Donu: Feniks. [in Russia]

Stolyarov, Yu. S. (Ed) (1989). Texnicheskoe tvorchestvo uchashhixsya [Technical creativity of students]. Moskva: Prosveshhenie. [in Russia].

Teplov, B.M. (1985). Izbranny'e trudy': v 2 t. (Vol.1) Moskva: Pedagogika. [in Russia].

Ximchuk, L.I. (2007). Psixologichni umovi formuvannya texnichnogo mislennya uchniv 1–4 klasiv u pozaurochnij roboti [Psychological conditions for the formation of technical thinking of students 1–4 classes in extracurricular activities].(Candidate's thesis). In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh APN Ukrainy Kyiv. [in Ukrainia].